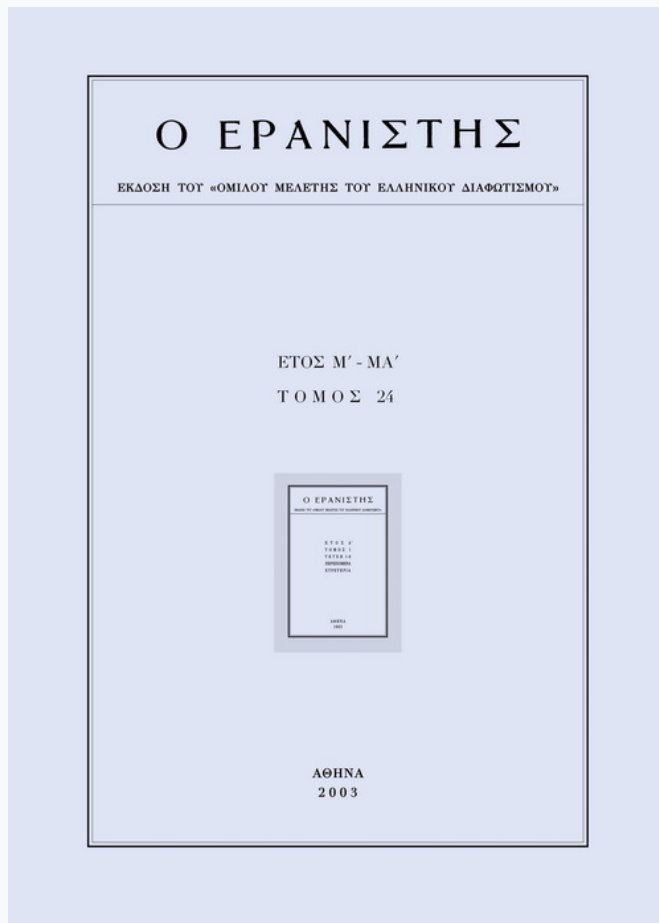

The Gleaner

Vol 24 (2003)

Ο Adam Friedel αυτοβιογραφούμενος

Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου

doi: [10.12681/er.21](https://doi.org/10.12681/er.21)

To cite this article:

Δημακοπούλου Χ. Γ. (2003). Ο Adam Friedel αυτοβιογραφούμενος. *The Gleaner*, 24, 227–233.
<https://doi.org/10.12681/er.21>

νες συγγραφείς, ώστε ή σπουδή τῶν κειμένων τους νά μὴν περιορίζεται στὴ γλώσσα ἀλλὰ νά ὀδηγεῖται στὴν ἀποκάλυψη καὶ κατανόηση τῶν ἰδεῶν, τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν νοοτροπικῶν συμπεριφορῶν (ἤθη, ἔθιμα, συνήθειες) τῶν προγόνων. Ἐπιπλέον ἀπὸ τὴ γνωριμία αὐτὴ μποροῦσε νά προκύψει καὶ ἠθικὴ ὠφέλεια σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἠθικοὺς γιὰ τὴ νεολαία κινδύνους ποὺ ἐνεῖχε ἡ ἀνάγνωση ὀρισμένων μεταφρασμένων ἀπὸ ξένες γλώσσες μυθιστορημάτων.¹³ Ἀλλὰ μήπως οἱ σκέψεις αὐτὲς τοῦ παραφραστῆ δὲν ἀπηχοῦσαν τὴν ἐκπαιδευτικὴ θεωρία τοῦ ἴδιου τοῦ Κοραῆ;

Γιὰ νά ὀλοκληρωθεῖ ἡ εἰκόνα τῆς προσωπικότητος τοῦ Π. Κ. Ὁθωναίου μᾶς λείπουν ἀκόμη πολλὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἴσως θὰ ἐκμαιεῖται καὶ τὴν ἀπάντηση στὸ καίριο ἐρώτημα: γιὰτί τελικὰ δὲν ὑπέγραψε τὸ ἔργο του δημοσιεύοντάς το τὸ 1843, τὴ στιγμὴ ποὺ ἕνα χρόνο νωρίτερα ἀνήγγελλε ἐπώνυμα ἀπὸ τίς στῆλες τῶν δύο μεγαλύτερων ἐφημερίδων τῆς Ἀθήνας τὴν προσεχῆ δημοσίευσή του; Ἡ ἀνωνυμία ποῖον ἄραγε σκοπὸ ἐξυπηρετοῦσε καὶ ποιά σχέση μπορεῖ νά εἶχε μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βιβλίον πέρασε ἀπαρατήρητο, ὅσο τουλάχιστο γνωρίζω, ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν λογίων;¹⁴

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

Ο ADAM FRIEDEL ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΟΥΜΕΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΑΝΟΥ ADAM FRIEDEL πολὺ λίγα εἶναι γνωστά. Συμφώνως πρὸς αὐτά, ἦταν ὑπαξιωματικὸς τοῦ δανικοῦ στρατοῦ κατὰ τοὺς Ναπολεοντεῖους Πολέμους καὶ μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν συνώδευσε εὐγενῆ συμπατριώτη του σὲ ταξίδι ἀνὰ τὴν Ἀνατολή, ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄλλους τόπους τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κατέληξε στὴν Ζάκυνθο κατὰ τίς παραμονὲς τοῦ Ἀγῶνος τῆς Παλιγγενεσίας. Μετὰ τὴν ἔκρηξή τῆς Ἐπανα-

13. Ὁ.π., σ. ζ'.

14. Θὰ περίμενε κανεὶς π.χ. νά τὸ παρουσιάσει ἢ νά ἀναφερθεῖ σ' αὐτὸ τὸ κοραϊκῆς ἰδεολογίας περιοδικὸ Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων, Σμύρνη 1837-1844, βλ. Κων. Π. Δεμερτζής, ἐπιμ., *Τὸ περιοδικὸν Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων*, Ἀθήνα 1970, ἀνατύπωση τοῦ εὐρετηρίου ἀπὸ τὰ *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 14 (1968), 371-515 καὶ Παυλίνα Νάσιουτζικ, *Ἀμερικανικὰ ὄραματα στὴ Σμύρνη τὸν 19ο αἰῶνα*, Ἀθήνα 2002, μέρος Ε' «Ἡ περίπτωση τῆς Ἀποθήκης τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων», σ. 261-365. Τὸ ἀγνόησε ἐπίσης καὶ τὸ περιοδικὸ *Φιλολογία*, 1841-1844, βλ. Ἐλένη Χρ. Πολίτου, *Τὸ περιοδικὸν «Φιλολογία»*, Ἀθήνα 1970, ἀνατύπωση ἀπὸ τὰ *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 14 (1970), 95-117, γιὰ νά περιοριστῶ στὰ δύο μακροβιότερα ποὺ ἐκδίδονταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Σμύρνη.

στάσεως ό Friedel μετεκινήθη στὴν Πελοπόννησο καὶ κατετάγη ὡς ἐθελοντῆς. Ἐδήλωσε ὅτι ἦταν ὑπολοχαγός καὶ ὅτι τὸ πλήρες ὄνομά του ἦτο Adam βαρῶνος Friedel von Friedelsburg. Ἰσχυριζόταν ὅτι στὴν Δανία ὑπῆρχε μεγάλος πατρογονικός πύργος καὶ ὅτι ἡ οἰκογένειά του διατηροῦσε λαμπρές σχέσεις μὲ τοὺς σπουδαιότερους ἀριστοκρατικούς οἴκους τῆς Εὐρώπης. Ἡ γλωσσομάθεια καὶ ἡ καλλιέργειά του τὸν κατέστησαν ἔμπιστο τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου. Ἀναφέρεται ὅτι ἦταν ἐντυπωσιακὸς ἄνθρωπος: ὑψηλός, ρικνός καὶ διοπτροφόρος καὶ ὅτι περιεφέρετο ζωσμένος μακριὰ σπάθη οὐσσάρου. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἐὰν καὶ σὲ ποιὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἔλαβε μέρος.¹

Ἀπὸ ἐπίσημες ἑλληνικὲς πηγὲς βεβαιώνεται ὅτι ἀνετέθη στὸν Friedel ἡ σχεδίαση καὶ ἡ ἐπιστασία τῆς κατασκευῆς «φιλοκάλως» τῶν πρώτων σφραγίδων τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ Μάρτιο 1822. Στὸ ἔργο αὐτὸ συνεργάσθη μετὰ τὸν ἐπανειλημμένως ἀναδειχθέντα σὲ ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν Παναγιώτη Γ. Ρόδιο (1778-1849).² Ἄλλη ἀποστολή ἡ ὁποία ἀνετέθη στὸν Friedel ἦταν ἡ προπαρασκευὴ τῶν ἀναγκαιῶν καταλυμάτων τῶν βουλευτῶν στὸ Ἄργος (Μάιος 1822) κατὰ τὴν προσωρινὴ μεταφορὰ τῆς ἔδρας τῆς Διοικήσεως.³ Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ συνεργάσθη μετὰ τὸν παραστάτη (βουλευτὴ) Πελοποννήσου Ἰωάννη Βαρβάτη.⁴

1. Πληροφορίες γιὰ τὸν Friedel βλ. ἐν Wilhelm Barth καὶ Max Kehrig-Korn, *Die Philhellenenzeit von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis zur Ermordung Kapodistrias' am 9. October 1831*, Μόναχο 1960, σ. 119-120. Πρβ. William St. Clair, *That Greece might still be free. The Philhellenes in the War of Independence*, Λονδῖνο 1972, σ. 89-90 καὶ Κυρ. Συμπούλου, *Πῶς εἶδαν οἱ Ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ '21*, τ. Α' (1821-1822), Ἀθήνα 1979, σ. 98. Βλ. καὶ Karl Dietrich, *Deutsche Philhellenen in Griechenland, 1821-1822*, Ἀμβούργο 1929, σ. 42-43, Carl Theodor Striebeck, *Mittheilungen aus dem Tagebuche des Philhellenen C. T. Striebeck*, Ἀνόβερο 1834, σ. 160-163. Βλ. καὶ David Howarth, *The Greek Adventure. Lord Byron and other eccentrics in the War of Independence*, Λονδῖνο 1976, σ. 90.

2. Βλ. ἔγγραφο Μινιστηρίου τῶν Ἐσωτερικῶν πρὸς τὴν Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, ὑπ' ἀριθμ. 249 τῆς 23ῆς Μαρτίου 1822, ἐν Κορίνθῳ, *Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους* (ἐφεξῆς Γ.Α.Κ.), *Ἀρχεῖον Βλαχογιάννη*, κυτῖο 6 (Σφραγίδες). Ὁμοιο πρὸς τὸν «Κύριον Ἀδάμ δὲ Φρίδελον», Κόρινθος, 23 Μαρτίου 1822, περὶ τῆς ἀναθέσεως σὲ αὐτὸν τῆς ἐπιστασίας κατασκευῆς τῶν σφραγίδων τῆς Διοικήσεως (αὐτόθι). Ὁμοιο πρὸς τὸν Παν. Ρόδιο, ὑπ' ἀριθμ. 251 τῆς 23ῆς Μαρτίου 1822, περὶ ἐπιστασίας (μετὰ τοῦ Βαρῶν Φρίδελ) τῆς κατασκευῆς τῶν σφραγίδων «φιλοκάλως» (αὐτόθι), καὶ ἀναφορὰ Σπυρ. Παπαλεξοπούλου πρὸς τὸ Μινιστήριον τῶν Ἐσωτερικῶν, 31 Μαρτίου <1822>, περὶ δλοκληρώσεως κατασκευῆς τῶν κρατικῶν σφραγίδων (αὐτόθι).

3. Περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς ἔδρας τῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν περίοδο τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκεῖνη τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας βλ. Χαρίκλ. Γ. Δημακοπούλου, «Τὸ Ναύπλιον Ἔδρα τῆς Διοικήσεως (Κυβερνήσεως), 1823-1834», *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα*, 3(1998), 112-125.

4. Ἀναφορὰ Ἰ. Βαρβάτη καὶ Ἄδαμ δὲ Φρίδελ πρὸς τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα, Ἄργος,

Μεταξὺ Μαΐου καὶ Ἰουνίου 1822 ὁ Friedel εὐρέθη σὲ δύσκολη θέση ὅταν ἐφθάσε στὸ Ἄργος ὁ συμπατριώτης του Δανὸς ἀνθυπολοχαγὸς Walde-
mar von Qualen (1799 -3 Ἰουλίου 1822). Ὁ Qualen ὑποστήριξε ὅτι ὁ Friedel
δὲν ἦταν εὐγενὴς καὶ βεβαίως ὄχι ἀξιοματικὸς τοῦ δανικοῦ στρατοῦ. Οἱ
ἀξιοματικοὶ τοῦ Τακτικοῦ Σώματος ἐθεώρησαν τότε ὅτι εἶχαν θιγῆ καὶ
«ἀπέβαλαν» τὸν Friedel, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει μέλος τῆς ἀρμοδίας ἐπι-
τροπῆς πρὸς κατάταξιν τῶν φιλελλήνων σὲ αὐτό.⁵

Τὸ 1823 ταξίδευσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συγκεντρώσῃ χρή-
ματα ὑπὲρ τοῦ Ἄγωνος ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ὁμογενεῖς, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία.⁶
Περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1824 ἐπισημαίνεται στὸ Μεσολόγγιν, πλησίον τοῦ Λόρ-
δου Βύρωνος, καὶ ἐντεταγμένος στὸ σῶμα ποὺ εἶχε συγκροτηθῆ ὑπὸ τὸν
William Parry.⁷ Τὸν Μάρτιον τοῦ 1824 καὶ ἐνῶ ὁ Friedel εὐρίσκειτο εἰς τὴν Κε-
φαλληνίαν ὁ Ἰωάννης-Ἰάκωβος Meyer ἐδημοσίευσεν στὰ *Ἑλληνικά Χρονικά*
προειδοποίησιν (5 Μαρτίου 1824) ὑπογραφομένη: «Οἱ ἐν Ἑλλάδι παραστά-
ται τῆς Γερμανο-Ἑλβετικῆς Ἑταιρείας», μὲ τὴν ὁποία οἱ γράφοντες εἰδο-
ποιούσαν τὴν φιλελληνικὴν ἑταιρείαν τῆς Εὐρώπης νὰ μὴν ἐπικρινώσιν
μὲ τὸν Δανὸ ἀξιοματικὸν, διότι ἦταν ἀπατεώνας.⁸ Τότε ὁ Friedel ἀνεχώρησε
ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέφυγε στὸ Λονδίνο. Ἐκεῖ νυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν
ἀρχιτυροτεχνουργοῦ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος τοῦ Βύρωνος καὶ ἀνοίξε
λιθογραφεῖον.⁹

⁵ Ἀπὸ τὸ κατάστημα αὐτὸ ἐξέδωκε κατὰ τὰ ἔτη 1825 καὶ 1826 σειρὰ 24

22 Μαΐου 1822, περὶ προπαρασκευῆς τῶν καταλυμάτων τῶν ὑπουργείων καὶ τῶν βου-
λευτῶν, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. «Αὐτὰ Ἐγγράφα» Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου*, τ. 1, Ἀθήνα 1976, σ. 187.

⁵ Κυρ. Σιμοπούλου, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 98.

⁶ Ἀναφορὰ Γ. Μιχαὴλ Γζάνου πρὸς τὴν Διοίκησιν, Αἴγυπτος 8 Σεπτεμβρίου 1823,
περὶ ἀφίξεως τοῦ «Μπαρὸν δὲ Φρίδελ» εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς συλλογὴν ἐράνων μὲ ἐντολὴν
τῆς Διοικήσεως, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. «Αὐτὰ Ἐγγράφα» Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου*, τ. 3, Ἀθήνα 1978, σ. 92-93.

⁷ Βλ. W. St. Clair, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 177.

⁸ Βλ. Ἐπιστολὴς Friedel πρὸς Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον καὶ πρὸς τὸ Βουλευτικὸ
Σῶμα, Κεφαλληνία, 24 Μαρτίου 1824, *Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου*, τχ IV, Ἀθήνα 1974, σ.
275-277 [*Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. Ε']. Σὲ ἀμφό-
τερα τὰ ἔγγραφα, διατυπωμένα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀπὸ τὸν Friedel, προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ
ἄρτια γνώση τῆς γλώσσας. Πρόκειται γιὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Friedel κατὰ τοῦ δημοσι-
εύματος τῆς ἐφ. *Ἑλληνικά Χρονικά* (βλ. φ. 19 (5 Μαρτίου 1824), σ. 4). Φαίνεται ὅτι τὸ
Βουλευτικὸ Σῶμα δὲν ἔδωκε συνέχεια εἰς τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Friedel. Βλ. Πρακτικὰ Βου-
λευτικοῦ Σώματος τῆς 24ης Μαΐου 1824, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι
τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, Πρακτικὰ Βουλευτικοῦ Σώματος Β' Περιόδου*,
Ἀθήνα 1972, σ. 287.

⁹ Βλ. W. St. Clair, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 177.

ἐκ τοῦ φυσικοῦ σχεδιασμένων προσωπογραφιῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγετῶν. Στὸ Α' μέρος περιελήφθησαν προσωπογραφίες τῶν: Ἄλεξ. Μαυροκορδάτου, Δημ. Ὑψηλάντου, Θ. Κολοκοτρώνη, Μπουμπουλίνας, Νικηταροῦ, Π. Μαυρομιχάλη, στὸ Β' μέρος ἐκεῖνες τῶν: Λόρδου Βύρωνος, Μαντώσ Μαυρογένους, Ἴω. Κωλέττη, Κων. Κανάρη, Ὁδ. Ἀνδρούτσου, Πανούτσου Νοταροῦ, στὸ Γ' μέρος τῶν: Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Χουρσίτ Πασᾶ, Ἄνδρ. Μιαούλη, Καπουδᾶν Πασᾶ Ἀλῆ Μπέη, τοῦ Γάλλου φιλέλληνα ἀξιωματικοῦ Baleste (Μπαλέστρα) καὶ τοῦ Φωτίου Καραπάνου. Στὸ Δ' καὶ τελευταῖο μέρος περιελήφθησαν οἱ εἰκόνες τῶν: Παπαφλέσσα, Ἴω. Σικανδαλίδου, τοῦ Ἄρχοντος τῆς Λεβαδείας Ἴω. Λογοθέτου, Ἴω. Μαυρομιχάλη, Νόττη Μπότσαρη καὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ σειρὰ ἐγνώρισε μεγάλη ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία καὶ ἐπανεξεδόθη ἐπανειλημμένα (1827, 1828, 1829, 1830, 1832 δίς). Μερικὲς μορφὲς παραλλάσσουν ἀπὸ ἐκδοσὴ σὲ ἐκδοσὴ, ὅχι ὅμως στὴν φυσιογνωμία, ἀλλὰ στὴν στάση καὶ τὰ ἐνδύματα.¹⁰ Μία ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις εἶναι πράγματι πολὺ φροντισμένη.

Οἱ ἐπίσημες πληροφορίες περὶ τοῦ Friedel ἀπὸ τὶς γνωστὲς πηγές καὶ τὴν βιβλιογραφία ὀλοκληρώνονται διὰ τῆς κατὰ τὸ 1849 ἀπονομῆς σὲ αὐτὸν τοῦ Ἀριστείου τοῦ Ἀγῶνος γιὰ τὶς στρατιωτικὲς ἐκδουλεύσεις του, καθὼς καὶ τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος.¹¹ Παρὰ μὲν ἄγνωστο ἀκόμη πότε καὶ ποῦ ἀπεβίωσε.

Περὶ σσότερες πληροφορίες περὶ τοῦ ἀνδρὸς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντλήσωμε ἀπὸ μακρὸ ἀνέκδοτο μνημόνιο πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιο Α', ἀποκείμενο στὸ φυλασσόμενο στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ἀρχεῖο Βλαχογιάννη, καὶ γραμμένο ἰδιοχειρῶς ἀπὸ τὸν Friedel κατὰ τὸ 1865.¹² Τὸ κείμενο τοῦ μνημονίου ἀποτελοῦσε καταφανῶς συνοδευτικὸ ἔγγραφο αὐτοτελοῦς ἀναφορᾶς καὶ συνοδευόταν ἀπὸ σειρὰ δικαιολογητικῶν τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ γράφοντος, ποὺ ἐπιζητοῦσε τὴν ἀπονομὴ συντάξεως λόγῳ γήρατος καὶ τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρεσιῶν του. Ἀπὸ τὸ μνημόνιο προκύπτουν οἱ ἐξῆς ὅχι πλούσιες πληροφορίες:

Ὁ Adam Friedel δηλώνει ὅτι ἦταν πράγματι Δανὸς καὶ ὅτι εἶχε γεννηθῆ κατὰ τὸ 1783, ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς ἀναφερομένης στὸ μνημόνιο

10. Adam de Friedel, *The Greeks. Twenty four portraits with biographical and historical descriptions in four parts of six portraits each of the principal leaders and personages who made themselves most conspicuous in the Greek Revolution from the Commencement of the Struggle*. Βλ. Α. Δρούλια, *Philhellénisme, Ouvrages, inspirés par la Guerre de l'Indépendance Grecque, 1821-1833. Répertoire Bibliographique*, Ἀθήνα 1974, λήμματα 752, 1125, 1126, 1304, 1513, 1733, 1842, 1981, 1982.

11. Βλ. ἐφ. Αἰών, φ. 994 (31 Αὐγούστου 1849), ὅπου καὶ ἐλάχιστα βιογραφικὲς πληροφορίες.

12. Γ.Α.Κ., Ἀρχ. Βλαχογιάννη, κυτῖο 5.

ήλικίας του κατά τὸ 1865 (82 ἐτῶν). Σὲ ἡλικία 17 ἐτῶν κατετάγη στὸ σῶμα τῶν Seelandische Jäger καὶ κατὰ τὸ 1807 στὸ Στρατιωτικὸ Κολέγιο τῆς Κοπεγχάγης, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπεφοίτησε κατὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος καὶ κατετάγη ὡς ἀνθυπολοχαγὸς στὸ Τάγμα Ἐλαφροῦ Πεζικοῦ τοῦ Χόλσταϊν. Μετὰ τὸ τέλος τῶν Ναπολεοντείων Πολέμων ἀπεστρατεύθη καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1816 διορίσθηκε στὴν Τελωνιακὴ Ὑπηρεσία στὸ Horsens. Ὁ Friedel ὅμως δὲν ἦταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ ἐζήτησε τὴν «ἀφεσὴ» του, ὥστε νὰ συνοδεύσῃ τὸν ἀδελφὸ του ἰατρὸ βαρῶν Eduard Friedel σὲ ἀποστολὴ στὴν Ρωσία, ὅπου ὁ τελευταῖος ὑπηρετοῦσε στὴν Αὐλὴ τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Α΄. Κατὰ τὴν παραμονὴ του στὴν Ρωσία (στὴν Πετρούπολη καὶ τὴν Μόσχα), μυήθηκε στὴν σχηματιζομένη τότε Φιλικὴ Ἐταιρεία ἀπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντη καὶ τὸν ἀκολούθησε ἀργότερα κατὰ τὴν ἀθροδοῦ του στὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν διαμονὴ του στὴν Ρωσία ἐξετέλεσε μυστικὴ ἀποστολὴ σὲ ποικίλες πόλεις τῆς ἐπαρχίας καὶ γνωρίσθηκε μὲ τὸν Σύμβουλο τῆς Ἐπικρατείας ἐν Ρωσίᾳ Θεόδ. Νέγγρη.¹³ Ἐφθασε μέχρι τὴν Μπουχάρα καὶ μετὰ ἀπὸ ποικίλες περιπέτειες μέσω τῆς ταταρικῆς στέππας κατέληξε μέσω Τιφλίδος καὶ τῆς χερσονήσου τῆς Κριμαίας στὴν Ὀδησσὸ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821.

Ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ ἀνεχώρησε ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας γιὰ τὸ Ἄργος, μέσω Κωνσταντινουπόλεως καὶ Κέας, καὶ διαπεραιώθηκε στὴν Πελοπόννησο. Στὸ Ἄργος προσκολλήθηκε στὴν ἀκολουθία τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ ἔτσι ἐγνώρισε προσωπικὰ τοὺς κορυφαίους στρατιωτικοὺς ἡγῆτορες τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος: Θεόδ. Κολοκοτρώνη, Νικηταρᾶ, Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, Μάρκο Μπότσαρη κ.ἄ. Ἀκολούθησε τὸν Ὑψηλάντη στὴν Πιάδα κατὰ Δεκέμβριον 1821 καὶ («παρέστη») κατὰ τίς ἐργασίες τῆς συγκληθείσης ἐκεῖ Α΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Στὸ μνημονίό του ὁ Friedel ἰσχυρίζεται ὅτι ὑπῆρξε ὁ ἐμπνευστὴς τῆς μορφῆς τῆς ἑλληνικῆς σημαίας κατὰ τὸ πρότυπο τῆς δανικῆς (Dannebrog). Τὸ σχετικὸ διάταγμα ἐξεδόθη στὴν Κόρινθο τὴν 15ῃ Μαρτίου 1822.¹⁴

13. Ὁ μνημονεύμενος ὡς σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας στὴν Ρωσία δὲν ὑπῆρξε ὁ Θεόδωρος Νέγγρης, ἀλλὰ ὁ Ἀλέξανδρος Θεοδώρου Νέγγρης (1782; - Ὀδησσὸς 1856), ἐκ πατρὸς θεῖος τοῦ πρώτου προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ πρώτου ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους. Στὸ συγκεκριμένο σημεῖο ὁ Friedel εἶτε δὲν διατηροῦσε σαφῆ ἀνάμνηση λόγῳ ἡλικίας εἶτε ἀνεφέρετο σὲ γεγονότα ποὺ δὲν εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος καὶ συνεπῶς δὲν ἐγνώριζε, ἀλλὰ ἤθελε νὰ προβάλλῃ («περγαμηνές») δράσεως καὶ γνωριμιῶν. Περὶ τῶν σχέσεων τῶν οἰκογενειῶν Νέγγρη καὶ Ὑψηλάντου βλ. Γεωργ. Δ. Δημακοπούλου, «Ἡ δῆθεν κληρονομικὴ νόσος τῶν Ὑψηλάντων», *Δελτίον τῆς Ἑραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 10 (1996) – *Πρακτικὰ Β΄ Πανελληνίου Συμποσίου Γενεαλογικῆς καὶ Ἑραλδικῆς Ἐπιστήμης*, 23-25 Ὀκτωβρίου 1992, Ἀθῆνα 1996, σ. 271-289.

14. Βλ. Διακήρυξη τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 540, Κό-

Ἐν συνεχείᾳ ἀνετέθησαν σὲ αὐτὸν ἀπὸ τὴν Διοίκηση τῆς Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς στὴν Κόρινθο (πιθανῶς πρόκειται γιὰ τὴν χάραξη τῶν κρατικῶν σφραγίδων), στὸ Ἄργος, στὴν Τριπολιτσά, στὴν Ἀθήνα, στὴν Ἀλεξάνδρεια, στὸ Κάιρο, τελικὰ δὲ συνώδευσε τὸν Ἐμμ. Τομπάζη ὡς Ἀρμοστὴ στὴν Κρήτη.¹⁵

Κατὰ τὸ αὐτὸ μνημόνιο, οἰκογενειακοὶ λόγοι ἀνάγκασαν τὸν Friedel νὰ ἐπιστρέψῃ προσωρινῶς στὴν Δανία, ἀκολούθως δὲ νὰ μεταβῆ στὸ Λονδίνο μὲ συστατικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Λόρδου Βύρωνος καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐκεῖ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο. Ὁ φιλελληνικὸς ἐνθουσιασμὸς ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν βρετανικὴ πρωτεύουσα ἔδωσε τὴν ἰδέα στὸν Friedel νὰ ἐκδώσῃ «βιογραφικὸ ἔργο» περὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγετῶν συνοδευόμενο ἀπὸ 24 προσωπογραφίες τῶν σημαντικωτέρων ἐξ αὐτῶν. Ἡ σειρὰ ἐγνώρισε μεγάλη ἐπιτυχία καὶ πωλήθηκε στὴν Εὐρώπη, τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ τίς Ἰνδίες! Ἐνθουσιώδης ὑποστηρικτὴς τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ὁ Friedel κατέστη μέλος τῆς Φιλανθρωπικῆς Ἐταιρείας, πρόεδρος τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Πρίγκηψ Αὐγουστος, Δουξ τοῦ Sussex (1773-1843), ἀδελφὸς τοῦ ἀντιβασιλέως καὶ ἐν συνεχείᾳ βασιλέως τῆς Μεγ. Βρετανίας Γεωργίου Δ'. Ὁ Friedel ἴδρυσε στὸ Λονδίνο τὴν γκαλλερί «Adelaide» καὶ ἔγινε μέλος πολιτικῶν λεσχῶν.

Ὅπως ὁ ἴδιος ὑπεστήριξε, τὸ ἀγγλικὸ κλίμα ἔβλαψε τὴν ὑγεία του καὶ ἔτσι ἀναγκάσθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1845 νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Λονδίνο, μὲ διαβατήριον ἐκδοθὲν ἀπὸ τὸν Δανὸ πρέσβυ στὴν βρετανικὴ Αὐλὴ κόμητα Reventlau, καὶ μέσω Παρισίων καὶ Μασσαλίας νὰ ἐγκατασταθῆ στὴν Νίκαια. Μετὰ δύο ἔτη ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἰταλία, ὅπου ἐταξίδευσε στὴν Γένοβα καὶ τὰ Λουτρά τῆς Lucca. Λόγω τῆς ἐκρήξεως ἐπαναστάσεως στὴν Τοσκάνη, ἀνεχώρησε μέσω Νεαπόλεως γιὰ τὴν Ζάκυνθο καὶ τελικῶς ἔφθασε στὴν Ἀθήνα τὸν Μάρτιο τοῦ 1849. Τότε ἐχρησιμοποίησε τίς παλαιᾶς πολιτικὲς γνωριμίες του, καὶ ὅπως ἀναφέρει ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς

ρινθος, 15 Μαρτίου 1822, Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, τ. Α' (Α' Βουλευτικὴ Περίοδος, 1822-1823), Ἀθήνα 1972, σ. 322 καὶ Χαρίκλ. Γ. Δημακοπούλου, «Ἡ καθιέρωσις νέου ἐθνικοῦ θυρεοῦ κατὰ τὸ 1832», Δελτίον τῆς Ἐραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 10 (1996) – Πρακτικὰ Β' Πανελληνίου Συμποσίου Γενεαλογικῆς καὶ Ἐραλδικῆς Ἐπιστήμης, 23-25 Ὀκτωβρίου 1992, σ. 191-214, ἰδία σ. 193-194.

15. Βλ. Ἰάκ. Ν. Τομπάζη, Ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Μανώλης Τομπάζη. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθήνα 1902 [Βιβλιοθήκη Μαρασλή]. Στὰ πρόσωπα ποὺ συνώδευσαν τὸν Μ. Τομπάζη κατὰ τὴν ἀποστολὴν του στὴν Κρήτη δὲν φαίνεται νὰ συναριθμεῖται καὶ ὁ Friedel (σ. 87-88). Βλ. καὶ Ν. Β. Τομαδάκης, «Τὰ ἐν Κρήτῃ πολιτεύματα, 1821-1824. Μιχαὴλ Ἀφεντούλιεφ, Μανώλης Τομπάζης, Ἰω. Σκυλίτσης-Ὀμηρίδης, Γ. Καλαμαράς», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 15 (1961), 3-52.

Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, ἔγινε δεκτὸς σὲ δύο ἀκροάσεις ἀπὸ τὸν βασιλέα Ὁθωνα καὶ τιμῆθηκε μὲ τὸν Ἀργυρὸ Σταυρὸ τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος.

Μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς υἱείας του ἐταξίδευσε στὴν Σμύρνη καὶ ἐδίδασκε ἐπὶ διετία στὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ τὴν Σμύρνη ἐπῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου παρέμεινε καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Κριμαϊκοῦ Πολέμου. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὴν Πόλη ἐφιλοτέχνησε καὶ ἐξέδωσε λιθογραφικὰ εἰκόνες τοῦ Μεγάλου Βεζύρη, τοῦ Βρεταννοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνοῦ πρεσβευτοῦ, καθὼς καὶ διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων ἄλλων κρατῶν, ὅπως καταθέτει ὁ ἴδιος.¹⁶

Προβλήματα υἱείας τὸν ἐξανάγκασαν νὰ ἀναζητήσῃ θεραπεία στὴν Βοημία καὶ τὰ λουτρὰ τοῦ Baden-Baden, ἀλλὰ χωρὶς οὐσιώδη ἀνακούφιση. Κατόπιν αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπιτύχῃ βάρσει νόμου τοῦ 1822¹⁷ τὴν συνταξιοδότησή του ὡς φιλέλληνο. Ἐζῆσε στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ διάστημα 1861-1863, χωρὶς νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ προσπάθειά του εἴτε ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν μεταβολῶν τῶν κυβερνήσεων εἴτε λόγω ἐλλειμμάτων τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἐγκατέλειψε τὴν χώρα λόγω τῶν ταραχῶν τῆς περιόδου τῆς Μεσοβασιλείας καὶ ἐγκατεστάθη προσωρινῶς καὶ πάλιν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἀθήνα γιὰ λίγες ἡμέρες κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 1865. Τότε ἀπηύθυνε τὸ αἴτημά του γιὰ συνταξιοδότηση πρὸς τὸν συμπατριώτη του νέου βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιο Α΄.

Δυστυχῶς δὲν διασώζονται τὰ συνοδευτικὰ ἔγγραφα τοῦ ἐν λόγω μνημονίου οὔτε καὶ ἡ βασικὴ ἀναφορά. Συνεπῶς δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία οὔτε καὶ ἡ τύχη τοῦ αἰτήματος τοῦ Friedel καὶ ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ἱστορικὴ παρατήρηση νὰ διαπιστώσῃ τὴν ὀρθότητα τοῦ συνόλου τῶν ἰσχυρισμῶν του. Πιθανολογοῦμε ὅτι θὰ ἀπεβίωσε εἴτε στὴν Ἀθήνα εἴτε στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι δὲν ἐπέστρεψε στὴν γενέτειρά του μετὰ τὸ 1824.

ΧΑΡΙΚΑΕΙΑ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

16. Βλ. καὶ ἐφ. Αἰών, φ. 1298 (4 Ὀκτωβρίου 1852), σ. 3, ὅπου διατυπώνεται ἐκκληση γιὰ συνδρομητὲς πρὸς λιθογραφικὴ ἐκδόση τῆς προσωπογραφίας τοῦ Ἑλληνοπρεσβευτοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ, ὅπως εἶχε φιλοτεχνηθῆ ἀπὸ τὸν Friedel.

17. Εἰδικὴ συνταξιοδοτικὴ ρύθμιση δὲν ὑπῆρξε κατὰ τὸ 1822, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Ἐν τούτοις, οἱ ἀπαιτήσεις τῶν στρατιωτικῶν ἐθεμελιώθησαν ἀργότερα, ὅταν ἐτέθη θέμα ἀμοιβῆς τῶν ἐκδουλεύσεών τους, στὰ ἄρθρα μγ' καὶ ρη' τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 καὶ στὶς συναφεῖς διατάξεις τῶν ἐπομένων Συνταγμάτων. Οἱ συνταξιοδοτικὲς ρυθμίσεις ἐβράδυναν πολὺ καὶ κατέληξαν σὲ συστηματοποίησή τους μόνιμα κατὰ τὸ 1852 διὰ τοῦ νόμου ΣΕ' τῆς 19ης Αὐγούστου 1852 περὶ τῶν συντάξεων τοῦ Στρατοῦ τῆς Ἐπῆρας (Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, φ. 34 (25 Αὐγ. 1852), σ. 229-232).